

Med det förflutna för ögonen

SAMUEL RUBENSON

Samuel Rubenson är professor emeritus i kyrkohistoria vid Lunds universitet.

samuel.rubenson@ctr.lu.se

För ett kvarts sekel sedan provföreläste jag, i maj 1999, för den professur jag nu lämnar.¹ I föreläsningen drev jag tesen att i historien är det i det perifera man finner de avgörande nycklarna. Kanske det var som en reaktion på den, för mig som vuxit upp i Etiopien, rätt främmande och lite trånga provinsiella lutherska tradition som präglade den fakultet jag mötte under 1970- och 1980-talen. Att ägna sig åt det kronologiskt och geografiskt avlägsna, det som krävde andra språk och mycket huvudbry blev för mig mer fruktbar än att ägna sig åt det närliggande, de egna sammanhangen. Jag försökte visa att den som ägnar sig åt det som är helt annorlunda skärper blicken när hon eller han ska se på det invanda. Om man frågar vad kyrkan är, var kristen tro är förankrad, menade jag att man finner de avgörande pusselbitarna i utmarkerna, gränstrakterna, där finns det som hindrar oss att bli inkrökta och trångsynta. Detta gäller väl så mycket socialt som geografiskt och kronologiskt. Syriska handelsresande och etiopiska munkar har lika viktiga bidrag att ge som lärda reformatorer eller påvar. Det gick, tycks det, hem; jag fick professuren och institution och fakultet är i dag något helt annat än såväl 1974, när jag började läsa, som 1999, när jag fick den tjänst jag nu lämnar.

1. Föreliggande artikel är en reviderad version av den avskedsföreläsning författaren höll den 11 maj 2023 vid Centrum för teologi och religionsvetenskap, Lunds universitet.

Tid och rum är våra villkor. Jag har haft förmånen att vandra vida runt i rum och tid, fått ägna mig åt koptisk, etiopisk och syrisk kristenhet, åt martyrer, tidiga ökenkloster och nutida exilkyrkor, åt 200-talets bibelforskare och 1800-talets missionärer, besökt arkeologiska utgrävningar i Grekland, Syrien och Egypten och fått nära vänner i många århundraden. Det är ju en av de stora fördelarna med att vara historiker, vänskapskretsen breddas genom århundradena. För denna rikedom, den kanske största av alla, är jag fakultet och institution mycket tacksam. Att i dag se tillbaka är naturligt, att som historiker syssla med det förflutna är självklart. Men de frågor jag vill ställa här och nu är varför vi alla faktiskt lever med det förflutna för ögonen, varför det är farligt att tro att man kan bortse från varifrån man själv och andra kommer, och hur kunskap om det förflutna kan befria snarare än legitimera och låsa fast.

Men har vi inte det förflutna bakom oss? Frågan kan tyckas dum. Det är klart att det förflutna ligger bakom oss och framtiden framför oss. Det hörs ju på språket. Vi ser tillbaka på det som varit och ser fram mot det som ska komma. Men språk och tankemönster är luriga. Tänk dig att du sitter i en kanot och paddlar nedför en flod. Det du ser framför dig är det som flutit förbi, det förflutna, det som kommer har du bakom dig, det kan du inte ännu se. Det vi ser är alltid spåren av det förflutna, det som kommer kan vi aldrig se förrän det sätter sina spår och blir förflutet.

Utifrån en studie av aymaraspråken, men med referenser även till andra språk, visar Rafael Núñez och Eve Sweetser att det finns språk och tanke-system som verkligen hanterar det förflutna som något som är framför oss och framtiden som något vi har bakom oss.² Hos aymara pekar man på det som är bakom en när man talar om framtiden, den väntar bakom ryggen, ännu osynlig, och framåt när man talar om det förgångna, det man har för ögonen. På ett liknande sätt har en del forskare hävdade att de gamla grekerna tänkte sig att vi går baklänges in i framtiden, eftersom det vi ser framför oss är det som varit.³ Söker man i dag på uttrycket ”gå baklänges in i framtiden” är det enbart negativt menat, ett uttryck för dumhet, viket kanske säger mer om vår oro och rotlöshet än om hur det är.

Jag ska inte fördjupa mig i kognitionsteoretiska och lingvistiska frågor, men nog är det tankeväckande att det inte är självklart att tänka att vi har det förflutna bakom oss och framtiden framför oss. Och visst är det så att det vi känner till är det som varit; att det vi förväntar oss, det ser vi genom

2. Rafael Núñez & Eve Sweetser, ”With the Future Behind Them: Convergent Evidence from Aymara Language and Gesture in the Crosslinguistic Comparison of Spatial Construals of Time”, *Cognitive Science* 30 (2006), 401–450, https://doi.org/10.1207/s15516709cog0000_62.

3. George Dunkel, ”πρόσω και ὀπίσω”, *Zeitschrift für Vergleichende Sprachforschung* 96 (1982/1983), 66–87.

det som varit, genom våra erfarenheter, det vi lärt och känner till. Vi ser, så att säga, framtiden genom eller bakom en ridå av det förflutna. Hur mycket vi än planerar är framtiden okänd och vår föreställning om den grundad i vad som hänt och händer. Det är därför inte så dumt att inse att vi har det förflutna för ögonen när vi försöker se in i framtiden. Det kan åtminstone få oss att tänka på vad historia egentligen är, och kanske inte minst, hur tillit och hopp, dagens bristvaror, kan odlas.

När jag nu tar avsked från professuren i kyrkohistoria i Lund tänkte jag göra det med att spika upp tre teser (det skulle ta för lång tid att spika upp 95). Jag menar (1) att vi är vår historia, (2) att historien inte är det förflutna och (3) att kyrkans historia inte är ett träd som förgrenat sig.

Vi är vår historia

”Det förgångna är inte dött; det är inte ens förgånget. Vi skiljer det från oss och gör oss på så sätt till främlingar”, skriver den tyska författaren Christa Wolf (1929–2011) i sin bok *Kindheitsmuster (Barndomsmonster)*,⁴ med en ofta citerad fras hämtad från William Faulkners (1897–1962) *Requiem for a Nun*.⁵ Wolf växte upp i andra världskrigets Tyskland och ivrigt att distansera sig från nazismen greps hon av de kommunistiska ideal som präglade det framväxande Östtyskland, för att först efterhand se förtrycket och ta avstånd från detta ideal. Motvilligt inlemmad i det kapitalistiska Västtyskland, vars ideal hon inte heller kunde dela, tvingades hon, mer än de flesta av oss att reflektera över hur historien formar oss. Hon förstod att det förflutna lever inom oss och behöver hanteras; försöker vi bli av med det förgångna gör vi oss till främlingar för oss själva, men kan vi inte använda det kreativt blir vi fångar i dess väv.

Att leva i nuet, att tro sig kunna lämna det förflutna bakom sig och enbart rikta blicken framåt är i dag ett ideal, men samtidigt ett bedrägeri. Nuet är ju inget annat än det ögonblick i vilket vi lever det förflutna. Det är de möjligheter och utmaningar vi har att hantera, möjligheter och utmaningar skapade i det förflutna, och de enda redskap vi har är vårt förflutna, det förflutna vi är, det förflutna vi har omkring oss. Det är genom att bli förflutet som det som händer tillfogas till allt det som formar våra liv, vår identitet, både enskilt och kollektivt. Vi uppfinner inte oss själva och ramlar inte ner från himlen. Från befruktningen och genom livet blir vi till och ärver inte bara våra föräldrars och släkters förflutna, men också våra medmänniskors, våra sammanhangs förflutna. Vi hör till en släkt, en tradition, en kultur och formas av dess förflutna. Vi uppfinner inte vårt språk, vår tankevärld

4. Christa Wolf, *Kindheitsmuster*, Frankfurt 2007, II. Min översättning.

5. William Faulkner, *Requiem for a Nun*, London 1965, 85.

och våra uttrycksätt, våra ritualer och föreställningar, vår kalender och våra mått, vår miljö och tradition. Vi är vårt förflutna, eller kanske mer precist, vi blir till genom vårt sätt att hantera vårt förflutna. Genom det sätt på vilket vi väver samman och tolkar vårt förflutna, skapar vår historia, tolkar vi oss själva och finner en riktning, finner verktygen att hantera det som händer. Inget är så starkt som ett budskap som använder det förflutna, ofta, som i Ryssland i dag, genom att förvanska och förfälska det.

Om vi förnekar vårt förflutna, om vi försöker eller tvingas fly från det, förlorar vi något av oss själva. Någonstans gör vi alla det, men att helt bryta med det förflutna och försöka skapa en helt ny värld kostar, som Christa Wolf tvingades erfar. Det handlar inte bara om att förlora ett sammanhang, inte bara om det hårda arbetet att lära på nytt, något som flyktingarna som kommit till oss kan vittna om, men också om en förlorad frihet som kan vara svår att återfinna. Det är friheten att inte behöva identifiera sig med, ja kopiera, något som inte är ens eget, att tvingas till en kluvenhet. Vi har friheten att avgöra hur vi använder vårt förflutna, men vi förlorar den friheten om vi försöker utplåna det förflutna, och en frihet utan material, redskap och riktning, utan innehåll och mening, är inte mycket till frihet.

Vi vet detta intuitivt, för när vi blir förälskade i någon, eller bara vill lära känna någon, vandrar vi in i dennas förflutna. Vi frågar om var hon eller han kommer ifrån, vi frågar om bakgrund, om föräldrar och traditioner, om erfarenheter och relationer, om allt det som gör att vi lär känna den vi mött. Kärlek och tillit letar efter hjärtat hos den andre, det som håller samman och präglar, det som står kvar när annat skalas av, inte efter det yttre, vad någon vill och låtsas vara, utan vad någon har blivit. Detta gör vi, om vi menar allvar, inte för att vi är nyfikna, utan för frihetens skull, den frihet som gör att vi inte behöver låtsas inför varandra, ständigt försöka uppfinna oss själva eller leta efter modeller att imitera, behöva vara någon annan än den vi blivit.

Allt detta är rätt enkelt att förstå på ett personligt plan, men det gäller faktiskt också för gemenskaper, för kyrkor, kulturer och samhällen. Liksom personer är de präglade av sitt förflutna och bara genom att känna och fruktbart kunna hantera sitt förflutna kan de värna sin frihet. En gemenskap, en kyrka eller ett folk som förlorar sin kontakt med det förflutna, som förnekar det, förvanskar det, eller försöker fly, förlorar sig själv, blir offer för tillfälliga vindar. Ögonblicket är för kort för att leva i, vi behöver det förflutnas verktyg och den riktning det förflutna ger för framtiden. Den eller det som försöker leva i nuet riskerar att upplösa sig själv, det gäller inte minst de djupare sammanhang som ger mening och föder hopp, till exempel ett ideal, en religiös tradition eller en kyrka.

Men lika farligt som det är att förneka eller tro sig kunna fly från det förflutna är det att tro sig kunna kopiera det förflutna, att slippa ta ansvar genom att hålla fast vid det. För frihet krävs det att kunna kreativt använda det förflutna, något som förutsätter att vi förmår distansera oss från det, låta det få bli främmande, få bli material och verktyg snarare än modell och ideal. För det krävs att vi bearbetar det, att vi gör minnen av det förflutna, de känslor det väcker, till historia. För historia är något vida mer än en uppräkningslista av det som varit, historia är inte det förflutna.

Historien är inte det förflutna

Att vara professor i kyrkohistoria betyder att ständigt ställas inför frågan varför man ska ägna sig åt det förflutna, varför man ska läsa kyrkohistoria. Varför ägna sig åt det förflutna när nuet, dess spännande idéer och uttryck, dess akuta problem och inte minst de farhågor som sveper fram, drar till sig vår uppmärksamhet. Det förflutna är ju borta och mindre relevant. I en liten bok, *Why Study the Past*, försökte den förre ärkebiskopen av Canterbury, Rowan Williams, svara på den frågan.⁶ Han reflekterar först över varför vi inte kan veta vilka vi är utan att lära känna vårt förflutna, något som redan upptog Augustinus (354–430) och fick honom att i tretton böcker tolka sitt liv, och sedan varför vi inte bara behöver vårt personliga förflutna, men också vår gemenskaps, vårt samhälles och vår kulturs förflutna, varför kristna inte kan klara sig utan kyrkans historia. Han konstaterar att utan det förflutna är vi inte bara oförmögna att känna oss själva och andra, både enskilt och som gemenskap, men vi är också oförmögna att se vart vi är på väg, oförmögna att föreställa oss vår framtid. Utan att känna vårt förflutna blir vi offer för dem som vill påtvinga oss sina ideal och identiteter, lojaliteter och framtidsbilder. Okunnighet och vanföreställningar om historien är en diktators främsta vapen.

Detta beror på att studiet av det förflutna, att historia, inte bara är en fråga om vad som hände vid ett visst tillfälle, men att det är att forma berättelsen om oss, tolkningen av våra liv, ja meningen med att föra livet vidare, att fortsätta leva. Men, som Williams skriver, det finns fler skäl till varför vi behöver studera det förflutna. Det står nämligen ständigt framför oss i vår nästas gestalt, både den kändes och främlingens. Det handlar inte bara om att lära känna den andres förflutna för att förstå henne. Det går längre än till att söka det vi har gemensamt, så som vi ofta gör när vi undersöker om vi har gemensamma bekanta, besökt samma platser, sett samma filmer, läst samma böcker eller till och med är släkt på långt håll. Historia, berättelserna om det förflutna, är det enda sättet att verkligen förbereda sig för att möta

6. Rowan Williams, *Why Study the Past? The Quest for the Historical Church*, London 2005.

det främmande, det annorlunda, vare sig det är ett samhälle, en religiös tradition eller en person. Detta eftersom det förflutna, om vi tar det på allvar och inte söker vår spegelbild, är annorlunda, är främmande. Att erkänna och bearbeta det förflutnas främlingskap öppnar verktyg för att förstå den andre. Bristen på historisk medvetenhet och kunskap föder inte bara en oförmåga att förstå andra, i synnerhet främlingar, utan går även hand i hand med rädsla för och fientlighet mot främlingar. Historisk medvetenhet och kunskap, å andra sidan, skapar både trygghet och ger mening åt det främmande.

Den tyske historikern Jörn Rüsen tar oss ett steg vidare i sin artikel ”How To Make Sense of the Past”.⁷ Hans utgångspunkt är en reflektion över minnet, både det personliga och det kollektiva, och dess betydelse för att förhindra sönderfall, både på ett personligt och samhällsligt plan. Han påpekar att historia skiljer sig från minne genom att det inte enbart återkallar det förflutna, men med hjälp av kronologi och sanningssökande sätter det i ett tydligt samband med nuet och betonar förändring och åtskillnad som förutsättningar för dess betydelse. Historia förmedlar inte bara minnen genom tolkning, jämförelse, integration och problemlösning, men skapar framför allt en nutida och begriplig bild baserad på en mångfald av minnen och tidigare historier. Studiet av det förflutna skapar en berättelse avsedd att leda oss i det som sker. Utan en sådan historia kan vi aldrig skapa mening eller social sammanhållning, eller för den delen kristen enhet. Oförmågan att ge mening åt det förflutna, vårt eget och vår nästas, är enligt Rüsen den främsta orsaken till konflikter och våld.

Förlusten av historisk medvetenhet och oförmågan att förstå det förflutna bidrar för Rüsen dessutom till ett av vår tids stora problem, förlusten av tillit, av en känsla av meningsfullhet, av en uppgift att fylla, ja en förlust av hopp. Detta har bland annat att göra med vår benägenhet att låta oss upptas av oförrätter, både de som begåtts mot oss, personligt och socialt, och de vi begått. Denna benägenhet främjar hat och självgodhet, men också missmod och skuld, reaktioner som minns det förflutna, men som till skillnad från historia varken ger syfte eller riktning. Att ge det förflutna mening är därför nära förknippat med försoning och förlåtelse. Det var inte minst som involverad i försoningsprocessen i Sydafrika som Rüsen såg vilken betydelse det har att arbeta med minnen, så de kan bli historia. Som vi säkert alla vet utifrån egen erfarenhet är det arbetet med att ur minnen forma en gemensam historia, inte odlandet av våra olika minnen, som gör förståelse och försoning möjliga. Förlåtelse, till skillnad från glömska, ger rum för en

7. Jörn Rüsen, ”How To Make Sense of the Past – Salient Issues of Metahistory”, *The Journal for Transdisciplinary Research in Southern Africa* 3 (2007), 169–221.

historia som skapar förtroende för varandra och tillit inför det kommande. Historia, som vår gemensamma odling av det förflutna, är därför inte en vetenskap för dem som inte bryr sig om eller flyr sin samtid, inte ett distanserat neutralt betraktande av spåren av det förgångna. Historia är en kreativ och problemlösande vetenskap som ger oss verktyg, inte bara information.

Historien är inget träd

Bilden av den historiska utvecklingen som ett träd som förgrenar sig är ofta använd. Från en gemensam rot, en urfader, ett urspråk, ett ursamhälle, en ursprunglig religionsgemenskap växer trädet upp och förgrenar sig. Enskilda och grupper går olika vägar, dialekter och nya språk utvecklas, olika samhällsformer uppstår, den religiösa gemenskapen bildar nya riktningar som går skilda vägar. Tanken är att bara man söker sig tillbaka kan man finna mångfaldens förklaring i enhetens förgrening; allt måste ha börjat någonstans, i en ursprunglig, autentisk enhet, för att sedan sprida sig som grenarna på ett träd. Adam och Eva får representera det ena och enda ursprunget, återspeglar i tanken på att *Homo sapiens* måste uppstått någonstans och spritt sig, att alla indoeuropeiska språk har ett gemensamt ursprung, att kristendom kan föras tillbaka på Jesus från Nasaret, vars undervisning och liv kom att tolkas först enhetligt och sedan på olika sätt under påverkan utifrån, vilket lett till ständigt nya grenar på kyrkoträdet.

Det är inte lätt att tänka tvärtom, att det gemensamma har olika rötter, har uppstått efterhand i en rad möten och sammansmältningar, att samhällen, kulturer, språk och religioner i huvudsak flyter samman snarare än förgrenar sig, att de delar med sig till varandra väl så mycket som de tar avstånd ifrån varandra, att korsbefruktnings kanske är lika vanlig och viktig för naturens mångfald som renodlad evolution.

Inom kyrkohistorien är det tydligt. Alla försök att renodla roten, den autentiska kristendomen, den ursprungliga och sanna, att sammanställa vissa uppfattningar, läror och praktiker som kristendom i sig har genom historien kapsejsat. Alla försök att gå tillbaka till ursprunget, Jesu enkla lära, den nytestamentliga församlingen, urkyrkan eller den så kallade odelade kyrkan, har bara renodlat den egna tolkningen, präglad av den tid i vilken försöken skett. Man kan bara se på den lutherska reformationens försök att göra sig av med det som vuxit fram, eller väckelserörelsernas tanke på att i sina stadgar återskapa den nytestamentliga församlingsordningen bortom liturgi och ämbete.

I sin bok *The Myth of Christian Beginnings* söker Robert L. Wilken svar på varför det är så.⁸ I en genomgång av de första århundradena plockar

8. Robert L. Wilken, *The Myth of Christian Beginnings*, London 1971.

han isär den idealiserande bilden av en enhetlig urkyrka ur vilken heresier uppstod, en kyrka som på grund av strider förgrenades. Han visar på den mångfald som fanns från början, de inre spänningar och olikheter som syns i såväl Nya testamentet som i samtida litteratur och som i senare texter kan anas ha funnits även där spåren inte längre går att finna. Han visar också hur det tvärtom är så att det som vi uppfattar som grundläggande efterhand växer fram i ömsesidig befruktning där olika kristna grupper lär av varandra och skapar något gemensamt ur olikheterna. Om försöken att återvända till ursprunget skriver Wilken: "You can't go home."⁹ Inte bara för att vi inte har allt material, inte bara för att man inte kan resa i tiden, men av det enkla skälet att det finns inget hem att återvända till. Det hemmet är en myt som ständigt nyskapas för att vi vill ha en sådan att falla tillbaka på.

Wilken's bok är ett grundskott eller kanske snarare ett yxhugg mot bilden av kyrkan som ett träd med en gemensam stam, urkyrkan, rotad i samtidens judiska och hellenistiska miljö, med avbrutna grenar, de heresier som bekämpades och dog ut, med den bestående förgreningen vid kyrkomötet i Chalcedon 451 då de orientaliska kyrkorna gick sina egna vägar, med den stora splittringen i öst- och västkyrka år 1054, de många grenar som ur den romersk-katolska kyrkan växte fram vid reformationen och som ytterligare förgrenade sig genom olika väckelserörelser. Mot bilden av att vi nu alla sitter högst upp i ett väldigt gemensamt träd, vare sig vi är ortodoxa eller katoliker, reformerta eller lutheraner, pentekostala eller högkyrkliga, baptister eller metodister.

Bilden av trädet är i sin pedagogiska tydlighet och inklusivitet tilltalande, alla hör ihop. Dessutom kan den knytas till de nytestamentliga texter som ger bilden av trädet för det himmelrike som växer upp ur fröet eller bilden av vinträdet och grenarna, trots att den förra handlar om himmelriket och den senare om den enskilde kristne. Sin bakgrund har bilden i en ekumenisk ambition, att vid början av 1800-talet visa att anglikaner är lika kristna som katoliker och ortodoxa, bara en annan gren på samma träd. Genom Oxfordrörelsen fick den vid spridning och kom att påverka, för att inte säga spela en avgörande roll för, den ekumeniska rörelsen. Som grenar på samma träd måste man inte gå samman, inte lösa alla skiljaktigheter, bara erkänna varandra. Inte konstigt att bilden blivit populär inom samtida ekumenik, inte minst bland evangeliska teologer. Var och en får behålla det som är viktigt för dem och bidra med sitt. Alla sitter högst upp i en gemensam naturlig organism och fyller sin funktion i en organisk utveckling.

Problemet är att bilden är gravt missvisande och därtill lätt bidrar till både självgodhet och ointresse för de andra. Den bygger inte bara, som

9. Wilken, *The Myth of Christian Beginnings*, 158.

Wilken visat, på en felaktig föreställning om den tidiga kyrkans historia, den vantolkar hela historien och är dessutom teologiskt tvivelaktig. Här finns åtminstone tre problem.

För det första visar forskningen kring de nytestamentliga texterna och annat material från de första århundradena upp en mångfald som bekräftar Wilkens test. Det finns ingen ursprunglig enhet, berättelserna om Jesus och hans lärjungar, om deras förkunnelse och gärningar, spreds för vinden i en mångfald av varianter och slog rot i många olika miljöer. Variationen inom kristenheten var i grunden nog större kring år 150 än 1500. Det är inte ett dugg konstigt. Självfallet uppfattades Jesusgestalten och berättelserna olika beroende på kulturell, religiös, social och språklig bakgrund. Inget tyder på att alla som bekände sig som kristna i början av 100-talet läste samma texter eller tänkte och handlade lika, tvärtom. Mottagarna bidrog alla själva till det som med tiden blev mer allmänt accepterat. Var och en integrerade i sin värld vad de på olika sätt hört. Det var kommunikationen mellan församlingarna, det yttre trycket och behovet av att begripa vad man var en del av som efterhand formade enhet ur mångfald och avgränsade de ”heresier”, det vill säga ”skolor” eller ”läror” som uppfattades som alltför specifika, begränsade eller ovanliga. Det gemensamma uppstod ur det som visade sig vara mest gemensamt. Det var inte någon kejsare eller biskop av Rom som slog fast vilka texter som skulle ses som rättesnöre, alltså ”kanoniska”, och inte heller vilka regler som skulle gälla eller hur tron skulle formuleras. Det var det som hade och fick bäst spridning och stöd.¹⁰

För det andra förvanskar bilden av trädet hur konflikter och splittring uppstår. Trädet ger intrycket av att det sker en förgrening vid stammen, som om konflikten utgår från centrum, från de maktavande, enskilda kejsare, påvar, patriarker, biskopar och reformatorer, och kan dateras till särskilda möten eller händelser och bestämda årtal som 451, 1054, 1517 eller 1530. Men forskningen visar entydigt att de konflikter som blir bestående inte börjar i centrum utan snarare i periferin. Det är när nya grupper, nya nationer, nya språk, nya sociala, ekonomiska eller politiska förhållanden ska integreras som det gnisslar, som spänningarna blir stora. Översättningen till något nytt skapar inte en spegelbild, det nya bidrar kreativt. Varje person och varje grupp bär med sig sitt eget och sitt och sin samhörighets förflutna. Mångfald uppstår inte plötsligt i centrum på grund av oförsonliga ledare utan är en ständig följd av utbredning, av att tiden går. Den syns därför i regel främst i periferin, i det nya. Om organisationen, de maktavande, de som utgör centrum, de som tolkar gränserna för lära och uppförande inte förmår

10. För en sammanfattande analys av de faktorer som skapade enhet, se till exempel Samuel Rubenson, ”Mångfald och enhetssträvanden”, i Dieter Mitternacht & Anders Runesson (red.), *Jesus och de första kristna: Inledning till Nya testamentet*, Stockholm 2006, 370–385.

acceptera eller inkorporera mångfalden blir resultatet en brytning. Detta är inte bara en kyrkohistorisk sanning. Konflikter föds inte hos oresonliga och oansvariga ledare, även om de är ansvariga för hur de tar sig uttryck och inte minst för att utnyttja mångfaldens spänningar och förändringar för sina syften. Konflikter beror av oförmåga eller ovilja att hantera olikhet, att acceptera mångfald och andras historia, inte av olikheterna själva.

För det tredje främjar, som sagt, bilden av trädet en problematisk teologi. I stället för att göra varje enskild kristen, varje kristen gemenskap, varje historisk, social och språklig tradition som blir del av den kristna traditionen till en källa, bidragande och medansvarig, reduceras dessa till resultat av en utveckling, av vad som tidigare lärts och gjorts. Integration, inte medskapande, blir nyckelord. Det är som om kristendom skulle vara ett system som ska lämnas vidare och tas vara på, ett ideal att imitera, snarare än ett liv, en frihet att söka och att bidra, ett ansvar inför sig själv och sitt eget förflutna. Vår mångfald blir i trädet inte ett berikande av helheten, utan enskilda dekorationer bestämda av vilken gren och kvist vi tillhör. Det vi bidrar med kommer att kallas yttre påverkan från vår egen tid, något oegentligt. Det är som om Origenes (ca 185–ca 253) och andra lät sig påverkas av platonismen när de använde sitt förflutna för att ge mening och riktning åt den rörelse i vilken de stod. Att som Adolf von Harnack (1851–1930) tala om en hellenisering av kristendomen är att missa att det som skedde snarast var en kristianisering av den grekisk-romerska kulturen, där kristen identitet efterhand mejslades fram med de verktyg och det material man hade att tillgå.¹¹ Bilden av trädet ger intrycket av att tillväxt är en process från enhet till mångfald, där idealet ligger bakom oss, tvärtemot den bibliska tanken på enheten som ett mål och ett hopp som ligger framför oss. Bilden ger snarare stöd för ständigt ökande åtskillnad, för var och en att odla sitt eget snarare än att dela med sig i en önskan att uppnå enhet.

Svårigheten med bilden av trädet blir tydligast om vi vänder det upp och ner. I stället för ett träd får vi en flod, i stället för förgreningar får vi sammanflöden, i stället för blad får vi källor, i stället för kvistar och grenar får vi bäckar och åar. Det gem samma ligger inte i ett föreställt, för alla gemensamt, förflutet, utan i riktningen. Mångfalden uppstår hela tiden med nya människor och förhållanden. Efterhand möts dessa i större grupper och sammanhang och flyter samman i det som uppstår ur mötena. Kanske inte alla, den eller de som har svårt att acceptera andra blir egna fåror som till sist rinner ut i sanden. Mångfalden är de bidrag det förflutna ger, enheten är riktningen framåt. För mig rimmar det bättre inte bara med historisk

11. Se Samuel Rubenson, "Kristendomens hellenisering – ett märkligt missförstånd", i Samuel Rubenson & Anders Jarlert, *Kyrkohistoriska omvärderingar*, Lund 2005, 9–18.

vetenskap, hur det skett och sker en, inte minst genom tekniken, accelererande sammansmältning av kulturer, som många just nu uppfattar som hotfull mot egen särart. Det rimmar också bättre med en teologisk grundsyn som ser bearbetningen av det förflutna som en resurs för det som kommer, som ser uppdraget som en försoningens och enhetens, inte åtskillnadens, väg.

Naturligtvis har bilden av floden, som alla bilder, sina begränsningar, men den ger mening åt det förflutna vi lever av, ger det en möjlighet att vara ett bidrag, något vi delar med oss av, inte en pjäs att ställa på hyllan över minnen. I en tid när såväl amerikanska som ryska presidenter ägnar sig åt nationellt självförhärligande åberopande sin unika särart, när reaktionära partier i Europa söker sig tillbaka till ett föreställt autentiskt och ursprungligt liv utan mångfald, behöver vi påminna varandra om vikten av att se framåt, vart vi är på väg. För det behöver vi erkänna och hantera den historia, det förflutna vi har för ögonen. Det hjälper inte att titta bort, att rikta blicken på planer och program, ideal och modeller.

Jag kan avslutningsvis bara säga ett tack för att jag fått leva med det förflutna för ögonen, fått lära känna fantastiska kvinnor och män i spännande livsmiljöer och tider, så annorlunda än vår. Jag är tacksam att det gjort mig öppen för det annorlunda, nyfiken på det som är konstigt och orädd för det främmande. I bilden av floden finns ett hopp jag tar med mig när jag går. ▲

SUMMARY

At a retirement it is natural to have the past in front of you, in particular as a historian. But contrary to what we normally think – that we have the past behind us and the future in front of us – all of us in reality look at the future through the past. What we see is not what will happen but what has happened, and, moreover, as interpreted by our experiences of what has happened earlier. The past has not only made us to who we are, but also tells us what we see. Studying the past, both our own and others', is the only way to grasp what is happening and to get to know and understand one another. The past shows us our differences, not, as we often think, what unites us. This we need to find out. As a church historian, I have realized that the image of the church as a tree with a common root and branches that eventually divide us is historically false. The history of Christianity rather reveals there is a constant ongoing process of unification in which differences and divisions constantly emerge from the periphery, often from changing circumstances, and that they gradually become assimilated. Thus what is common is rather a goal than a beginning.